

STIMULATION OF INDEPENDENT WORK OF THE STUDENTS IN TRAINING IN ECONOMIC DISCIPLINES*

RUMYANA ST. ZLATEVA

ABSTRACT: *The article examines possibilities for improving the independent work of students in the education of economic disciplines. A brief review of publications related to the issue is made. Emphasis is placed on competences, understood as a combination of knowledge, skills and attitudes, acquired in order to support professional realization and lifelong learning. Possible approaches to stimulate students' independent work are presented. Some problems inherent in its organization are pointed out and possible solutions for dealing with them are described.*

KEYWORDS: *independent work of the student, structure of competences, key competences, economic disciplines*

2020 Math. Subject Classification: 97B99

СТИМУЛИРАНЕ НА САМОСТОЯТЕЛНАТА РАБОТА НА СТУДЕНТИТЕ В ОБУЧЕНИЕТО ПО ИКОНОМИЧЕСКИ ДИСЦИПЛИНИ†

РУМЯНА СТ. ЗЛАТЕВА

АБСТРАКТ: *В статията се разглеждат възможности за подобряване на самостоятелната работа на студентите в*

* This paper is (partially) supported by Scientific Research Grant of № RD-08-35/18.01.2023. „Mathematical and economic methods of data analysis“.

† Статията е частично финансирана от проект № РД-08-35/18.01.2023г. „Математически и икономически методи за анализ на данни“.

обучението по икономически дисциплини. Прави се кратък обзор на публикации, свързани с проблематиката. Поставя се акцент върху компетентностите, приемани като съчетание от знания, умения и нагласи, усвоявани с цел подкрепа на професионалната реализация и ученето през целия живот. Представени са възможни подходи за стимулиране на самостоятелната работа на студентите. Изведени са някои проблеми, присъщи на организирането ѝ и са описани възможни решения за справяне с тях.

КЛЮЧОВИ ДУМИ: *самостоятелна работа на студента, структура на компетентностите, ключови компетентности, икономически дисциплини*

Въведение

Проучването на самостоятелната работа при обучението на студенти привлича вниманието на все повече изследователи. Това не е случайно, тъй като тя заема важно място в учебния процес и допринася за развитието на флексибилна образователна среда, съответстваща на динамиката на съвременния свят.

През последните години настъпиха значителни изменения в общественото съзнание, които наложиха преосмисляне на основни тенденции в образованието и обучението, отразяващи бързо настъпващите технологични трансформации. Прилагането на компетентностния подход се наложи като водеща негова характеристика. В организацията на учебната дейност също се отчитат текущите промени в социално-икономическите изисквания към личността и ролята ѝ за развитието на обществото.

Налага се схващането, че предоставянето на ориентирано към компетентности обучение следва да се подкрепя, а в този контекст може да се приеме, че и самостоятелната работа като част от обучението на студентите, допринася за развитието на компетентностите, чиято структура се определя като съчетание от знания, умения и нагласи [6].

Разглежданата проблематика има своята значимост за поддържане на висока приспособимост към настъпващите новости в силно конкурентна среда и за изграждането на конкурентоспособни професионалисти.

Обект на изследване в настоящата разработка е стимулирането на самостоятелната работа на студентите в обучението по икономически дисциплини.

Предмет на проучване са някои аспекти на самостоятелната работа, регламентацията и възможностите, които се осигуряват чрез нея за развитие на ключовите компетентности.

Целта е разкриване на подходи, водещи до стимулиране на самостоятелната работа на студентите в обучението по икономически дисциплини. За постигането ѝ се поставят за решаване следните по-важни изследователски задачи:

1. Да се изясни разбирането за конструкта „самостоятелна работа“ по отношение на обучението на студенти.

2. Да се разкрият специфики и се представят подходи за стимулиране на самостоятелната работа на студентите в обучението по икономически дисциплини.

Конструктът „самостоятелна работа“ с оглед на самостоятелната работа на студентите в обучението по икономически дисциплини

В педагогическата литература обучението се разглежда като устройствено-функционално единство между преподаването и ученето, чрез което се задава насока на външната и вътрешната интензивност на учащия, а в него се изграждат знания, умения, навици и начини за познание [1].

На тази основа обучението на студенти (независимо от образователно-квалификационната степен) във висши учебни заведения може да се представи като многокомпонентна система от:

- знания, умения, нагласи/отношения, изграждани структурата на компетентностите;

- учащи, които трябва да овладеят ключовите компетентности за учене през целия живот;
- преподаватели, които направляват учебния процес, включително в дигитална среда със съответстващ инструментариум.

От своя страна, самостоятелната работа се разглежда като сложна човешка проява, на която хората трябва да се учат. Счита се, че училищните години са благотворен период за създаването на умение и потребност от самостоятелната учебна работа, а като цяло и от самостоятелен учебен труд. Подчертава се многоаспектната педагогическа полза и влиянието на умението да се извършват самостоятелно учебни задачи [1,2,4]. В научната литература се изтъква, че така се постига надежден стил на работа, който по-късно се прехвърля върху други видове трудова дейност. Посочва се, че едно такова умение се явява необходимо условие за рационален и креативен труд. В допълнение се твърди, че така се изгражда различен стил на мислене, прилага се друг подход към задачите и изискванията, надскача се обикновеното повторение и се достига до логическо възпроизвеждане. Същевременно се отбелязва, че у учащите трябва да се изгради метод на самостоятелна умствена дейност, която се явява безсъмнено съществена за съзидане и изследване на новостта, за разпознаване на проблемите и способите за тяхното преодоляване. В тази посока, организацията и резултатите на самостоятелния труд, се обвързват с многостранната подготовка на преподавателите и методическото им умение [2].

Проблемът за самостоятелната работа като предмет на изследване от педагогическата наука, е значим и актуален. Неоспоримостта на умението да се работи/учи самостоятелно изпъква недвусмислено понастоящем, когато информацията се умножава все по-категорично. Учените демонстрират единомислие в признаването на това, че външните въздействия, инструкции, заповеди и санкции, не могат да се свържат обстоятелствено с независимата дейност.

В някои терминологични речници се посочва, че самостоятелната работа на учащите се е индивидуална или колективна учебна дейност, осъществявана без непосредственото ръководство на преподавател. От гледна точка на организацията тя се определя като:

- фронтална – учащите изпълняват едно и също задание, например пишат есе по формулирана тема;
- групова – за изпълнение на заданието учащите се разделят на малки групи от по 3 до 6 човека, например за решаване на казуси;
- по двойки – например при провеждане на лабораторни упражнения за разрешаване на задачи;
- индивидуална – всеки учащ изпълнява отделно задание.

Определят се като най-срещани видове самостоятелна работа тази с учебник, справочна литература или първоизточници – документи, закони, правилници, решаване на задачи, изпълняване на упражнения, писане на есе, подготвяне на доклади, наблюдения, моделиране [8].

В други източници се изтъква, че съдържанието на самостоятелната работа обуславя характера на заданията и задачите [9]. Пак там се обръща специално внимание, изхождайки от вътрешния му смисъл, на отделянето на три степени на самостоятелна работа на обучаемите:

- репродуктивна (подражание на образци, усвояване и възпроизвеждане със свои думи на материала от учебника);
- репродуктивно-практическа (получаване на знания от различни източници, които учащите оценяват от гледна точка на своя опит);
- критическо-творческа (отразява критичното отношение на учащите към знанията и продуктивния характер на мисленето).

В опит да се дефинира самостоятелната работа на студентите, се прегледаха някои разработки, които са ѝ

посветени. Показва се, че ако за признаване на значението ѝ полемика няма, то няма и единно схващане за съдържанието ѝ. В потвърждение, по-долу се представят интерпретации от различни източници и изследователи. Така например, в някои се отбелязва, че тя е индивидуална или колективна дейност на студентите за решаване на учебни задачи (изпълнение на учебни задания), осъществявана под ръководство, но без непосредствено участие на преподавател или академически консултант. Посочва се, че студентите са тюторствани с подкрепа на различни по род методически и организационни форми в специално определено аудиторно или извън аудиторно време, както и че кредитната система е невъзможна без специална система по организация на самостоятелната работа на студентите. Изтъква се, че осъществяването на самостоятелна работа трябва да е методически обезпечено, включвайки критерии за оценяването ѝ, при което оценката за изпълнение на самостоятелната работа трябва да се отразява в крайната оценка за курса по дисциплината [7].

Някои автори твърдят, че доброто усвояване на знанията изисква балансиране между преподаване и учене в процеса на обучение. Самостоятелната работа се определя като планирана работа на студентите, извършвана съгласно указания и с методическо ръководство на преподавател, но без неговото пряко участие. Разглежда се като задание проектирано с учебна цел, което преподаващият разработва в различни среди и ориентира според насочеността на тематиката, и поставя за извършване от обучаемите с или без наставленията си. Едновременно с това, чрез самостоятелната работа се проявяват полаганите интелектуални усилия за извършването ѝ. Изтъква се, че характерна особеност на самостоятелната работа е съзнателното, а не механично извършване на редица познавателни действия за решаване на поставените задачи [3].

В Закона за висшето образование се посочва, че системата за натрупване и трансфер на кредити цели да се осигури на

студентите алтернативност на учебни предмети, самостоятелна работа и мобилност. Посочва се, че кредитите по дисциплините се установяват с хорариум от лекции, практически и семинарни упражнения, самостоятелна работа, явяване на изпити и форми на оценяване, установени във висшето училище [5].

Поради наличието на многовариантност при дефинирането на самостоятелна работа в педагогическата литература, за целите на настоящата разработка, ще се придържаме, разисквайки проблематиката, към следната наша формулировка,:

Самостоятелната работа на студентите е учебна дейност, която се планира съобразно учебния план на специалността в учебна програма по съответна дисциплина. Извършва се с методическо ръководство на преподавател, без прякото му участие. За осъществяването ѝ се изисква подготовка от преподавателя и студента. В широк смисъл, на самостоятелната работа на студентите се гледа като на независима умствена дейност, често проактивна, насочена към съзнателно участие в познавателни задачи, изискващи вземане на нови и/или нестандартни решения не само в позната ситуация. При това степента на независимост/самостоятелност произтича от характера на заданието, личностните способности, равнището на индивидуалното развитие на студентите.

Едно такова означаване на самостоятелната работа на студентите, напълно корелира с основните положения на компетентностния подход, защото самата концепция за компетентност се свързва с отношението на човека към извършваната дейност и предполага не само действие по модел, но и намиране на проблемно-ориентирани решения и по нови начини.

Следователно развиването чрез самостоятелната работа на качество като независимостта е необходимо на всеки бъдещ специалист, както за получаване на висше образование, така и за професионална реализация и учене през целия живот.

Изменящият се свят, проявите на нестабилност и несигурност във всички сфери на живота, изискват нескончаемо приспособяване и ориентиране в прииждащия информационен поток. В такава среда ролята на самостоятелната работа, с оглед на насочеността ѝ към осигуряване на ориентирано към компетентности обучение, с цели, насочени към овладяване на съчетание от знания, умения и нагласи, както и в контекста на дигитализацията на обучението, стремително нараства.

Използване на спецификите в самостоятелната работа по икономически дисциплини, като подходи/ресурси за стимулиране

Понякога поради повърхностни сходства понятията мотив и стимул се употребяват неправилно. Те все пак следва да се разграничават, защото ако зад мотива стои вътрешната подбуда за действие и поведение (личностно основание), то зад стимула се изправя външна подбудителна причина. В най-общ смисъл стимулите се определят като основополагащи социални фактори, сред които водещо място следва да се отреди на социално-политическата система на обществото. С други думи, стимулт се явява обществено значим подбудител за действие с обективен характер, а мощта му се засилва с покачване на социалното значение [2]. На стимулирането следва да се гледа като взаимоотностващ процес с решаващо значение за крайния резултат. Качествено, ефектът от него се заключава в това, външните въздействия да изменят предпочитанията на стимулирания субект по такъв начин, че най-предпочитано за него действие да стане това действие, максимално предпочитано от направляващия стимулирането.

Изучаването от студентите на икономически науки допринася за изграждане на критично-аналитично, системно-логическо, креативно мислене. В процеса на обучение се активизира практическата им дейност, позволява се осмисляне на общественото развитие. Това от една страна става с традиционни

форми като лекции, семинарни и лабораторни занятия. От друга страна формирането на ключови компетентности за учене през целия живот може да се извършва с игри, тренинги, проекти, казуси, мултимедийни презентации, самостоятелна работа с документи и специализирана литература.

Самостоятелната работа в контекста на икономическите дисциплини се явява проекция на развиващите и възпитателни функции на самостоятелната работа сама по себе си. Отликата основно е в посока на преобладаването на задания с проблемно-изследователско естество. При извършването ѝ се изисква използването на търсещи и творчески усилия, следене на напредъка и извършване на необходимите корекции, стимулиране на студентите към активна познавателна дейност, оказване на педагогическа подкрепа.

Така в обучението става възможно открояването на два вида самостоятелна работа насочена към:

- идентифициране на текущото ниво на развитие на студента, с предимно надзорни и възпитателни функции;
- разширяване на зоните на развитие на студента, с предимно развиващи, обучителни и образователни функции.

Пристигвайки към разбирането за същността на самостоятелната работа, в зависимост от нейната функционална цел, се позволява съзнателното ѝ планиране и използване като надеждно средство за обучение на студентите.

Следва да се отбележи, че при организирането на самостоятелната работа по икономически дисциплини може условно да се разграничи използването на три групи подходи:

- образователни (напомняне, уточняване, задаване на насочващи въпроси);
- стимулиращи (убеждаване, одобрение, насърчаване);
- мотивационни (поставяне на цели за обучение, демонстриране на практическото значение на учебните дейности и резултатите от труда);

Използването им в самостоятелната работа позволява да се установи сътрудничество между студенти и преподавател. С умелото съчетаване на тези подходи се осигурява усвояване на учебния материал, създава се добър психологически климат, възниква желание за работа по изпълнение на заданието, въз основа на вещината и съпричастността на преподавателя към самостоятелната работа на студента.

В тази връзка се представят няколко примера за това как се организира самостоятелната работа на студентите, изучаващи икономически дисциплини в Шуменски университет чрез:

- учебните програми по дисциплините – в тях съобразно Инструкцията за оформяне на учебни програми, в специален раздел се отбелязват форми на самостоятелна работа по преценка на преподавателя (като част от учебните курсове). Цели се допълване на академичните познания с практико-приложен опит, развиване се аналитично и независимо мислене у студентите.
- платформата за обучение в електронна среда, разработена на базата на системата MOODLE, която е усъвършенствана модификация на платформата на Центъра за електронно обучение, разработена по проект BG051PO001-4.3.04-0020, Модернизиране на Центъра за дистанционно обучение на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски” чрез въвеждане на съвременни електронни форми на обучение” (2012 – 2014 г.). Преподавателите публикуват задания, които се изпълняват самостоятелно от студентите.
- научни и практически конференции, които се провеждат периодично и на които студенти могат да представят резултати от работата си в специални секции. В Международната научна конференция „Икономически науки и устойчиво образование“ участват студенти от Факултета по математика и информатика с доклади на тематика, свързана с развитие на бизнеса, иновациите и

предприемачеството, предизвикателства и решения на счетоводни и финансови проблеми, лидерство, доверие и етика, устойчивост и устойчиво развитие [10].

- турнир за купата на Декана на ФМИ, провеждащ се всяка година в три направления: математика, информационни технологии и икономика. С него се цели привличане на вниманието на студентите към извън аудиторни занимания, свързани с техните интереси в направленията, по които се обучават [10].

По този начин, в процеса на изпълнение на самостоятелната работа, освен всичко друго, ключовите компетенции за учене се развиват не изолирано една от друга, а в комплекс.

Заклучение

Интуитивно разбираемо е, че за да се премахнат някои трудности, които пречат на ефективната организация и осъществяване на самостоятелната дейност на студентите, преподавателите трябва да свършат още много работа.

По наши наблюдения, най-привлекателна в самостоятелната работа от гледна точка на студентите се явява възможността, която им се предоставя за демонстриране на независимост при допълване и задълбочаване на знанията, уменията и нагласите си. Въз основа на това може да се изтъкне необходимостта да се планират и въвеждат нови и иновативни форми на самостоятелна работа, които освен интересни за студентите, следва да са и полезни за развитието на ключовите компетентности за учене през целия живот. Още повече, че самостоятелната работа, разбрана в широкия контекст на икономиката, настъпва на трудовия пазар и заема все повече мястото на смятаната доскоро за норма, работа на пълен работен ден при един работодател [11].

ЛИТЕРАТУРА:

- [1] Андреев, М. Процесът на обучението, Дидактика, Университетско издателство „Свети Климент Охридски“, София, 1996 г.
- [2] Десев, Л. и др. Педагогическа психология, Издателство „Наука и изкуство“, София, 1977 г.
- [3] Каракашева, Л. Самостоятелната работа на студентите - теоретични и приложни аспекти, Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, Шумен, 2015г.
- [4] Стойков, И. Педагогическа и възрастова психология, Издателство „Фабер“, Велико Търново, 2005г.
- [5] Закон за висшето образование (обн., ДВ, бр. 112 от 27.12.1995 г., ...; доп. ДВ. бр.108 от 30 декември 2023 г.) (акт. 12.01.2024 г.) <https://web.mon.bg/bg/57>, последно посетен на 12.12.2023г.
- [6] Официален вестник на Европейския съюз, Препоръка на Съвета от 22 май 2018 година относно ключовите компетентности за учене през целия живот (текст от значение за ЕИП) (2018/С 189/01), [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN#d1e32-7-1](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN#d1e32-7-1), последно посетен на 04.11.2023г.
- [7] Основных терминах, глоссарии образовательных технологий, https://1297.slovaronline.com/93-%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%8F%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0_%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0, последно посетен на 12.11.2023г.
- [8] Педагогический терминологический словарь, <https://rus-pedagogical-dict.slovaronline.com/2853-%D0%A1%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%8F%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%8F%20%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0%20%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%89%D0%B8%D1%85%D1%81%D1%8F>, последно посетен на 12.11.2023г.

- [9] Российская педагогическая энциклопедия, <https://rus-pedagog-enc.slovaronline.com/1493-%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%8F%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%8F%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%89%D0%B8%D1%85%D1%81%D1%8F>, последно посетен на 15.11.2023г.
- [10] Шуменски университет - Факултет по математика и информатика, http://info.fmi.shu-bg.net/pages.php?p_id=89, последно посетен на 15.12.2023г.
- [11] McKinsey Global Institute, Independent work: Choice, necessity, and the gig economy (Report). <https://www.mckinsey.com/featured-insights/employment-and-growth/independent-work-choice-necessity-and-the-gig-economy>, последно посетен на 12.12.2023г.

Румяна Златева

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

E-mail: r.zlateva@shu.bg